

Docenten als daders en slachtoffers

Lesgeven vanuit macht of onmacht was het thema van het juni-artikel in deze reeks. Maar hoe krijgen we zicht op beschadigende patronen in onderwijssituaties en hoe kunnen we die doorbreken? Mooi onderwijs vraagt immers relaties die kloppen. Zowel tussen leerlingen onderling, leraren onderling en teamleiders onderling, als tussen leraren en leerlingen, teamleiders en leraren, schoolleiders en teamleiders.

Krachtige leraren, prachtig onderwijs

In januari 2009 verscheen bij CPS Uitgeverij van de hand van Henk Galenkamp het boek *'Kragtige leraren, prachtig onderwijs. Naar meer contact en bezieling in de school'*, www.cps.nl. Dit artikel is het tweede in een serie van drie over onderwerpen die in dit boek beschreven staan. In het juninummer van dit blad stond het eerste, in het decembernummer verschijnt het derde en laatste artikel in deze reeks.

Een groepje jongens heeft het op een van de meisjes gemunt. Tijdens pauzes en leswisselingen beschimpen ze haar. Twee keer al zijn haar fietsbanden lek gestoken. De melding is anoniem gedaan bij een leraar die 'goed ligt' in de klas, niet bij de mentor. Hierbij worden de namen van de pesters genoemd. Deze leraar maakt er melding van bij de mentor, die vervolgens samen met de teamleider de ouders oproept en hen hiermee confronteert. Ze ontkennen, maar worden toch gestraft. Sindsdien verloopt het pesten anoniemer en meer sluipenderwijs: het slachtoffer ontvangt vanaf een afgeschermd nummer sinds enkele weken via haar mobile SMS-jes met hate-mail.

Dit geval laat zien hoe niet om te gaan met een melding van pestgedrag op school: deze oplossing stopt niet wat er aan de hand is. Dat is voor de meeste mentoren en leerlingbegeleiders overduidelijk. Er zijn echter veel subtielere voorbeelden te noemen waarin met de beste bedoelingen interventies worden gepleegd zonder oplossing van het probleem. Centraal hierin staat het concept dader- slachtofferdynamiek, een concept uit systemische benaderingen.

Kracht en tegenkracht

Een dynamiek wordt wel omschreven als een kracht in wisselwerking met een tegenkracht. Het betreft steeds begrippenparen die in hun samenhang voorkomen en elkaar oproepen. Daderschap roept slachtofferschap op en slachtofferschap roept daderschap op. In bovenstaand voorbeeld stappen de mentor en teamleider, door de pesters te straffen, in de daderrol en brengen deze in de slachtofferrol. De leerlingen pakken later hun daderrol weer op. De dynamiek houdt niet op te bestaan. Steeds waar iemand met deze dynamiek geconfronteerd wordt, bestaat de neiging om er ook in te stappen en een van de rollen op zich te nemen. De dynamiek lijkt wel besmettelijk.

Beschadigend patroon

Pestgedrag is in het onderwijs wel het meest in het oog springende voorbeeld van de dader-slachtofferdynamiek. Er zijn er echter veel meer. Enkele voorbeelden:

- Tijdens de klassenverdeling in de sectie wordt de lastigste klas aan de nieuwe leraar toegewezen. De oudere sectieleden zijn hier dader, de nieuwe leraar is slachtoffer.

- De autoritaire leraar hanteert al jaren een waar schrikbewind in zijn lessen. De schoolleiding voelt zich onmachtig om in te grijpen. De leraar zit in de daderrol, zowel leerlingen als schoolleiding voelen zich slachtoffer.
- Steeds wanneer de leraar een brutale leerling terechtwijst, zegt deze: 'waarom moet u mij altijd hebben?' De leerling én de leraar wisselen voortdurend van dader- en slachtofferrol.

Ieder mens heeft een slachtoffer in zich

Ieder mens heeft in zijn geschiedenis beschadigende ervaringen opgedaan, vaak al in de vroegste jeugd. Dit geldt voor leerlingen, maar ook voor leraren, teamleiders en schoolleiders. Ieder mens heeft dus een slachtoffer in zich. Nu kunnen mensen op grond hiervan twee dingen doen: of in het slachtofferschap blijven hangen ('ze motten mij ook altijd hebben...') of, om hieraan te ontsnappen, in het daderschap stappen ('de eerste klap in een daalder waard...'). Zoals hierboven al beschreven, betekent dit dat er een neiging is om, waar deze dynamiek zich in de interactie voordoet, dit patroon voort te zetten. Ook leraren en schoolleiders vertonen deze neiging.

Nieuwe leraar, lastige klas

In het hierboven genoemde voorbeeld van de toewijzing van de lastige klas aan de leraar met de minste ervaring zijn er diverse mogelijke scenario's te bedenken (en deze komen ongetwijfeld allemaal voor):

- De nieuwe leraar klaagt zijn nood bij de schoolleiding, die ingrijpt in de klassenverdeling in de sectie. De sectieleden voelen zich verraden en mijden het nieuwe sectielid. Deze stapt na een jaar op.
- De nieuwe leraar durft zijn mond niet open te doen en accepteert stilzwijgend de klas. Het wordt inderdaad een bende in de klas. De leraar voelt zich genoodzaakt steeds repressievere maatregelen te nemen om de orde te bewaken.
- De nieuwe leraar accepteert stilzwijgend de klas, raakt de grip erop kwijt en wordt overspannen.

In de eerste twee scenario's is de voortdurende rolwisseling tussen dader en slachtoffer goed

zichtbaar. In het derde scenario volhardt de nieuwe leraar in het slachtofferschap.

Schuld van minister

De dader-slachtofferdynamiek heeft uiteraard een verwoestend effect op het welbevinden van alle actoren in communicatie. Niemand wil graag slachtoffer zijn of zich slachtoffer voelen. Ontsnappen hieraan door in de daderrol te stappen is de zekerste weg hiertoe, maar maakt nieuwe slachtoffers. Wanneer dit een dominant patroon wordt op een school, en dat komt veel voor, gaan alle deelnemers aan het onderwijsproces eronder gebukt. De veiligheid op school wordt sterk aangetast. We spreken dan van een onveilig school- en klassenklimaat of over een onveilige schoolcultuur. Dit wordt dan op allerlei fronten zichtbaar. Voorbeelden zijn toename van graffiti op de wanden, vervuiling van het schoolplein, indekgedrag van teamleiders, ogenschijnlijk onverschilligheid van leraren, roddelen, mopperende ouders, de schuld over van alles en nog wat bij de schoolleiding leggen, of bij de minister, of bij 'het nieuwe leren', escalerend gedrag van leerlingen, toename van ziekteverzuim, een groot verloop onder medewerkers, spijbelgedrag van leerlingen et cetera. Een lijstje om niet vrolijk van te worden.

Ontsnappen

Ieder mens bezit slachtofferschap en daderschap. Door dit te ontkennen, houden we de dynamiek onbewust in stand. Ontsnappen aan die dynamiek kan dus alleen door beide te erkennen. Bij zichzelf én bij de ander. Wanneer bijvoorbeeld een dader van pestgedrag in direct contact gebracht wordt met zijn slachtoffer, en dus het slachtoffer met zijn dader, en beide zowel hun eigen dader-zijn als slachtoffer-zijn onder ogen zien en met elkaar delen, kan er iets ontstaan dat wel 'verzoening' genoemd wordt. Ieder neemt de volle verantwoordelijkheid voor het eigen aandeel in het pesten. Het is ontroerend om dit mee te maken. Beiden staan dan in hun kracht.

Om mooi onderwijs te maken, is het noodzakelijk om boven deze beschadigende dynamiek uit te stijgen. Het is dezelfde beweging als het ontsnappen aan de dynamiek van macht en onmacht. In mijn vorige artikel noemde ik dit 'lesgeven vanuit kracht'. Het is aan iedere medewerker van de school, te beginnen met de directie, om dit proces persoonlijk vorm te geven.